

FRANSIZ ARŞİVLERİ RESMÎ BELGELERİNE GÖRE TBMM'NİN AÇILIŞININ DIŞ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. ÜNSAL YAVUZ

Konuyu bu başlık altında toplamamızın iki nedeni var: Birincisi Fransız arşivlerinde bu dönemi ilgilendiren ve henüz yayınlanmamış resmî, diplomatik ve askerî orijinal belgelere dayalı bir araştırma olması; ikincisi ise TBMM'nin açılmasıyla birlikte ortaya çıkan iki yönetimli durumda hangi etkenlerin Ankara Hükûmeti'nin Batılı devletler tarafından kolaylaştırıcı rol oynadığının ortaya konmasına, belki de, değişik bir bakış açısından da olsa katkıda bulunabilmektir.

Konuyu 1920 Ocak'ından itibaren bir senelik süre ile sınırladık.

Ancak, hem tarihsel gelişmelerin hem de izlenen dış politikaların nedenlerinin ve sonuçlarının daha somut bir biçimde algılanabilmesi için bu sınırı biraz da olsa zorlamak ve taşmak zorunluluğunu duyduk.

1918 yılında Mondros Bırakışması'nı takiben İtilaf devletlerinin bırakışma koşullarına aykırı haksız işgal ve hareketleri devam ederken, Anadolu'da birbirinden kopuk yöresel tepkiler kendini "Müdafaa-i Hukuk" veya "Redd-i İlhak" cemiyetleri şeklinde göstermekte gecikmemiştir.

Bu yerel tepkiler Mustafa Kemal'in 1919 Mayıs'ında Samsun'a çıkışını takiben yurt çapında başlattığı çalışmalarla Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrası tek merkezden koordine edilen bir güce dönüşmüştü.

Ancak, hiç de burada bir cümle ile özetlenen biçimde kolay olmayan ve yoklukların yanı sıra iç ve dıştan kaynaklanan çeşitli suikast tertiplerini de aşmayı beraberinde getirmekte gecikmedi.

Anadolu hareketinin yavaş yavaş bilinçli, örgütlü ulusal bir güce dönüşmesi karşısında, İtilaf devletlerinin özellikle İngiltere kanadı, İstanbul yöneticileri ile birlikte, başkaldırıcı daha başında ezmek için birtakım tertiplere birlikte başvurmakta gecikmediler. Çünkü, İngiltere açısından, İslâm dünyasında saygın bir yeri olan halifelik ve onu taşıyan saltanat makamının kendi güdümünde sürekliliği, bölgedeki siyasî ve ekonomik çıkarlarının vazgeçilmez koşulu idi.

İşte İngiltere bu makamların sürekliliğini sağlamak yolunda ona karşı her türlü başkaldırıyı ezmek kararındaydı. Bu nedenle ülke içinde bölücülük yapmaktan kaçınmadı.

8 Ekim 1919 tarihli Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Georges Picot'un Paris'te Dışişleri'ne gönderdiği telgrafla¹ Halep'teki Fransız irtibat subayı Dejean de Costaing'in 6 Ekim 1919 tarihinde Yüksek Komiser Georges Picot'a gönderdiği rapor² İngilizlerin bu amaçlarını içermektedir.

Aynı dönemde Mustafa Kemal Erzurum, Sivas yollarındadır. Ancak, bütün tertipler sonuç vermemiş ve Sivas Kongresi sonunda ortaya çıkan güç kendini kabul ettirmiş ve İstanbul Hükûmeti bunu tanımak zorunda kalmıştır. Bahriye Nazırı Salih Paşa başkanlığında bir heyeti Amasya'ya göndererek Anadolu temsilcileriyle görüşme masasına oturmasının anlamı budur. Ve bu ayrıntıda olmasa bile özde Meclis-i Mebusan'ın açılması ve Anadolu temsilcilerince plânlanan bazı atılımları gerçekleştirmesinde gerçek ifadesini bulmaktadır.

Çünkü, İstanbul Hükûmeti'nin ve İngiliz Karargâhı'nın güçsüzlüğüne neden olan bir moral ve baskı gücünün doruğunda bulunan Mustafa Kemal'in; Hükûmet'in O'na mebusluğunu garantilemesi, Ulusal Komite'ye gönderilecek üyelerin tespitinin kendisine verilmesi gibi giderek tırmanış kaydeden isteklerinin hükûmetçe kabul edilebilir yanı yoktu.³

Mustafa Kemal'in ve başlattığı Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin Anadolu halkı tarafından benimsendiği ve destek gördüğü haberlerinin yer almaya başladığı 1920 yılı başına geldiğimizde, Osmanlı Devleti topraklarında İtilaf devletlerinin ortaya attıkları çözümler çeşitlilik gösteriyordu.⁴ Bunlardan birincisi: Parçalamak; bu takdirde Osmanlı Asya'sı birbirinden bağımsız birçok bölgeye ayrılacak, bu bölgeler Avrupa süper devletlerin oluşturduğu bir milletler birliğinin mandasına bırakılacaktı. İstanbul ise artık Sultan'ın oturmadığı Amerikan mandasında bulunan bir bölge olacaktı. İkinci çözüm ise himaye; Osmanlı Devleti'nin himaye altına alınmasını

¹ E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE-CAUCASE-KURDISTAN Vol. 12, s. 8.

² Serie E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE Vol. 12, s. 12; Archive de Guerre 7 N 3210/Dossier 1, 1.12.1919 tarihli "Le Mouvement National" başlıklı imzasız rapor s. 3.

³ 1.11.1919 tarihli "Le Mouvement National" başlıklı rapor, Archive de Guerre, 7 N 3210/Dossier 1, s. 1-2.

⁴ Rapport du Commandant Labone "Le Mouvement National" (en Asie Mineure) 12.1.1920, Archive de Guerre, 7 N 3210/Dossier 1.

öngören bu çözümlerde Sultan İstanbul'da oturacaktır. Ve müttefik güçlerin herbiri bir coğrafi bölgeye yerleşecektir.⁵

Ülkenin geleceğine yönelik plânların yapıldığı bu sırada, İngiltere, İstanbul basınında himayelerinin istenmesi yolunda kampanya açtığı sırada, Hükümet'in İngiliz ve Fransız himayesini istemek kararını aldığı ancak, Sadrazam'ın İtalya'yı övdüğü yolundaki söylentiler de dolaşmaktaydı.⁶ Hatta, 20 Mayıs'ta Sadrazam'ın Yüksek Komiser nezdinde Fransa himayesinde bir Türkiye kurulması yolunda girişimlerde bulunduğu haberleri de dolaşmaktaydı.⁷

Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Defrance, 29 Ağustos 1919'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği uzun raporda, Bir Amerikan araştırma heyetinin Filistin ve Suriye'de incelemelerde bulduktan sonra İstanbul'a geldiğini ve bunun, halk arasında ülkenin bir yabancı gücün himayesine verileceği söylentilerinin yoğunlaşmasına neden olduğu, bu ülkenin ya Amerika veya İngiltere olacağı yolundaki inançların yaygınlaştığını bildiriyor. Ancak yine aynı rapora göre, Amerika'nın red veya kabul etmesine göre çeşitli alternatifleri inceleyen Elçi'ye göre, "... Amerika'nın reddetmesi karşısında bizim (Fransa'nın) menfaatimiz artık Osmanlı değil, ama Türk olan devletin bütünlüğünü korumak olmalıdır..." diyerek "... O halde takip edilecek politika, Arap memleketlerinin ve gelecekteki Ermenistan'ın (!) çıkarılmasını takiben Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde Fransa-İngiltere ve İtalya kontrolüne alınmış bir Türkiye..."⁸ önermektedir.

Bu yılın sonuna doğru İstanbul Hükümeti ile İngiltere arasında yapılan ve ancak, Mart 1920'de ortaya çıkan bir gizli antlaşma ortalığı karıştırmaya yetecektir. Buna göre, İngiltere, Osmanlı Devleti üzerinde bir manda rejimi kurmak koşuluyla, devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kabul ve ayrıca İstanbul'un Halife ve Sultan'ın oturduğu hükümet merkezi olmasını garanti ederek Boğazlar'ı kontrolü altına al-

⁵ İstanbul'da Osmanlı Bankası grubunun hazırladığı 23 Mayıs 1919 tarihli rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 66.

⁶ 24 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan çekilen gizli telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 86.

⁷ 22 Mayıs 1919'da İstanbul'dan çekilen gizli telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 86.

⁸ 29 Ağustos 1919'da İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri'ne gönderilen rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 120 v.d.

maktaydı. Mısır ve Kıbrıs'taki haklarından vazgeçen İstanbul Hükûmeti, İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'daki haklarını destekleyeceğini ve bağımsız bir Kürdistan kurulmasına hiçbir şekilde ses çıkarmayacağına söz veriyor; İngiltere ise İstanbul Hükûmeti'ni, ona karşı kurulacak tüm yarı anayasal milliyetçi düzenlemelere karşı askerî yardımla destekleyeceğine söz veriyordu.⁹

Bu tarihten itibaren antlaşmada İngilizler lehine bir çok değişiklikler yapıldığını kaydeden Fransa'nın Trabzon Konsolosu Lepissier; bir taslağının Mustafa Kemal'de saklı tutulduğunu ve bir kopyasının kendisine gönderildiğini, diğer bir kopyasının ise Ankara'da bulunan Amerikalı gazeteci Brown'a verildiğini bunun ise 1 Nisan tarihli *Le Temps*'de yayınlanan belgeye çağrışım yaptırdığını ekliyor.¹⁰

Bu rapordan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a) İki değişik kanaldan ve aylar sonra bilgi sahibi edinilen böyle bir gizli antlaşma mevcuttur. Ve bu ibret belgesinde İstanbul Hükûmeti ödünler vererek kendi geleceğini güvence altına almayı plânlamaktadır,

b) Mustafa Kemal bu gelişmeden haberdardır,

c) Ankara'daki yetkililer tarafından bunun Fransa'nın Trabzon'daki temsilcisine iletilmesi ki gerçekte bu kent Anadolu'nun nefes aldığı bir kanaldır.

İngiltere'nin tek başına İstanbul Hükûmeti'yle gizli antlaşma girişimlerinden müttefiklerini haberdar ederek itilaf kanadında çatlaklar yaratmayı amaçlayan Ankara'nın ince bir diplomatik oyunu olarak da değerlendirilebilir.

Ancak, daha sonraki gelişmeler Fransa ve İtalya'nın müttefikleri İngilizlere olan güvenlerini giderek yitirmelerini ve Ankara Hükûmeti'ne yaklaşma ve dialog kurmalarını hızlandıracaktır.

Nedir bu gelişmeler? İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın açılması ve Ahd-i Millî (Pocte National) yayınlanmasının İtilaf devletleri üzerindeki etkisi tartışılmaz.

⁹ 30 Mart 1920 tarihli Fransa'nın Berlin Elçisi Marcilly'den Fransız Dışişleri'ne gizli telgraf; 1 Mayıs 1920 tarihinde Fransa'nın Trabzon Konsolosu Lepissier'den İstanbul'daki Fransız Elçiliğine yazı. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 1-2.

¹⁰ İbid.

Çünkü, tüm imparatorluk sınırları içinde Türk hükümlerlik haklarının tanınmasını, idarî, ekonomik ve malî konularda millî kalkınmanın kesin bağımsızlığını Arap çoğunluğun bulunduğu bölgede ayrıca Kars-Ardahan ve Batum'da yeni plebisit, batı Trakya'da statüyü yerleştirmek için plebisit isteyen Ahd-i Millî'nin İtilaf devletleri kanadında olumlu etki yaptığı söylenemez.¹¹

Kaldı ki, nüfuzlu Osmanlıların gelişmelerle ilgili yorumları da İtilaf devletlerinin temsilcilerini etkileyici niteliktedir. Fransız Elçisi Defrance, Prens Sabahattin ile yaptığı bir görüşmede; Prens'in, milliyetçi perdelemesi arkasında İttihatçıların göreve gelmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdiğini, gerçek bir güç olarak ortaya çıkan milliyetçileri ve Mustafa Kemal'i zayıflatmak için müttefiklerin Türk ülkesinin bütünlüğüne saygılı olduklarını ilân ederek, ılımlılardan oluşan bir hükümetin kurulmasını sağlar ve destekler ise Türkiye doğunun hayırlı, güvenli ve Bolşevizm'e karşı kale ülke durumuna gelecektir.¹²

Bu gelişmelere paralel olarak milliyetçilerin şeflerinden olan ve şimdi mebus seçilmiş bulunan Rauf Bey¹³ Meclis-i Mebusan'da Anadolu'daki gelişmeleri ve amaçlarını çoşkulu bir biçimde mebuslara iletmektedir.¹⁴

Böylesine karmaşık ve heyecanlı bir ortamda Ali Rıza Paşa kabinesinin görevden çekildiği, yerine Mustafa Kemal sempatizanı İzzet Paşa'nın kabine kurmakla görevlendirileceği ve Rauf Bey ile Mustafa Kemal'e kabinede görev vereceği, ancak, bu kabinenin milliyetçilerce kabul edilmeyen barış antlaşması koşullarını reddedeceği söylentileri ortada dolaşmakta¹⁵ ise de 7 Mart 1920'de Salih Paşa'nın yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmesiyle tüm dedikodular sona erer.¹⁶

¹¹ 18 Şubat 1920 İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanı Millerand'a.

E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 84.

¹² 1 Şubat 1920 İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 49.

¹³ İbid.

¹⁴ 28 Şubat 1920 İstanbul'da Defrance'tan Paris'te Dışişleri'ne. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 98-103.

¹⁵ 3 Mart 1920 İstanbul'dan Smith imzalı telgraf.

E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 108.

¹⁶ 7 Mart 1920 İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanlığı'na. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 115.

Tüm bu gelişmeler, özellikle Anadolu'daki milliyetçi hareketin İstanbul'a doğru yayılma belirtilerinin ortaya çıkması ve Meclis-i Mebusan'da boy göstermesi 16 Mart 1920'de müttefiklerin İstanbul'u işgal etmesi ve Meclis'i dağıtmasıyla sonuçlandı.

İşte bu son gelişme Mustafa Kemal'e aradığı fırsatı verdi ve ülkenin hükûmetsiz kaldığı bu sırada 19 Mart 1920'de valiliklere yayınladığı genelgede seçimlerin en kısa zamanda yapılarak seçilecek beş temsilcinin Ankara'ya gönderilmesini istedi.¹⁷

Meclis'in 23 Nisan 1920'de açılışında Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmayı Fransa'nın Trabzon'daki Konsül'ü Lepissier "... İngiltere'ye karşı tam bir savaş ilânı..." şeklinde değerlendirmektedir.

Böylece Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkışından yaklaşık bir sene sonra ülkenin hükûmetsiz kaldığı bir sırada ulusun gerçek temsilcileri Ankara'da ulusun yazgısına el koyuyorlardı.

Kuşkusuz, Anadolu'daki gelişmeleri daha başından itibaren yakından takip etmekte ve Mustafa Kemal'in gücünü saptamaya çalışmaktaydılar.

1919 yılı sonlarında gelen raporlarda "... düzenli Yunan orduları karşısında Mustafa Kemal elindeki düzensiz güçleri İzmir yöresinde Yunanlılara karşı kullanmaktadır. Bu durumda O, müttefiklerin hiçbir kararını kabul etmeyecek ve direnecektir..."¹⁸ derken, 1920 başında gelen raporlarda yer alan "... Ulusal hareket halk tarafından giderek benimsenmekte ve desteklenmektedir..."¹⁹ şeklinde Anadolu'daki ortaya çıkan hareketin büyüklüğünü vurgulamaktadır.

Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı ve kamuoyuna duyurulması ile birlikte İstanbul'daki Fransız ve İtalyan temsilcilerinin sert protestolarına neden olan gizli antlaşma²⁰ İtilaf devletleri arasında soğukluğu davet etmekte gecikmemiştir. İstanbul'un işgali ise ilişkilerin kopma aşamasına ulaşması,

¹⁷ 25 Mart 1920, Trabzon'daki Fransız Konsülü Lepissier'den İstanbul'da Yüksek Komiser Defrance'a telgraf.

E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 92, s. 162; 29 Mart 1920.

Trabzon'da Lepissier'den Defrance'a, E-LEVANT Vol. 92, s. 198.

¹⁸ 1 Kasım 1919 tarihli rapor. Archive de Guerre, Seri 7 N 3210, Dosya 1.

¹⁹ 12 Ocak 1920 Raport du Commandant Labonne. Archive de Guerre, Seri 7 N 3210, Dosya 1.

²⁰ 4 Nisan 1920 Berlin'den Fransız Dışişleri'ne rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 188, s. 25, r. -26

hatta üyelerin her birinin Ankara Hükûmeti ile dialoga girerek tek taraflı çözümlemelere yönelmelerine ortam hazırladı. Çünkü, İstanbul'a yerleşen İngiltere sadece Boğazlar'ı değil Karadeniz limanlarını da kontrolü altına alıyordu.²¹

Hatta, İngiltere müttefiklerine haber vermeden Ankara Hükûmeti ile dialoga girmeyi denemiştir. Erzurum'da tutuklu bulunan General Rawlinson'u irtibat kurmak için kullanan Ankara Hükûmeti, barış müzakerelerinin başlamasında, ön koşulun İstanbul, İzmir ve Adana'daki işgallerin kaldırılması olduğunu üzerine basarak belirtmiştir.²²

Yine Anadolu'da İtilaf devletleri arasındaki gelişmeyi İngiltere lehine bozacak bir gelişme Anadolu demiryolları şebekesinin kontrolünün bir komisyona verilmesidir ki bu komisyonda İngilizler etkindir.²³

Diğer taraftan, işgal kuvvetleri karargâhındaki değişiklikler de dikkat çekicidir. Fransız General Franchet d'Esperey'in yanındaki İngiliz General Bridge, görevinden alınarak İzmir'de Yunan Genelkurmay Karargâhı'nda görevlendirilir.²⁴ İngiltere'nin bu davranışı müttefikleriyle arasındaki askerî koordinasyonun yeni bir boyuta ulaşması, aynı zamanda da yeni askerî girişimlerin işareti olduğu şeklinde yorumlanıyordu.

İngiltere'nin Anadolu'da, müttefiklerini ve aralarındaki sözleşmeleri aşarak, etkinliğini kurma yolundaki girişimleri, Fransız ve İtalyanları da alternatif aramaya sevk ediyordu. Bu arayış onları TBMM'e yaklaştıran bir neden oldu. Diğer ve önemli bir neden de Anadolu'da çeşitli biçimlerde gündend güne etkinliğini artıran Bolşevik yayılmasıdır. Çünkü bu etken, Batılı devletlerin Anadolu ve Orta Doğu'daki çıkarlarını direkt olarak etkilemekteydi.

Bu konuda Fransız Haber Alma Örgütü'nün Bolşeviklerin Anadolu'daki çalışmalarını yakından takip ettiğini ve bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını gösteren birçok rapor mevcuttur.

²¹ 11 Mayıs 1920 Trabzon'daki Fransız Konsülü Lepissier'den İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance'a telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 188, s. 61

²² İbid.

²³ 14 Temmuz 1920 İstanbul'dan Defrance'ın Fransız Dışişleri Bakanlığı'na telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 144, s. 7

²⁴ 25 Temmuz 1920 Londra'da Fransız Asker Ataşesi General De la Panousse'dan Paris'te Fransız Genelkurmay Başkanına.

Bunların en ilginç olanlarından birisi 24 Mart 1920 tarihli olanıdır ki, Moskova'da bulunmuş ve Kolçak ordularının iaşesini temin etmiş olan Kazanlı bir tüccarın Ankara'daki açıklamalarına dayanmaktadır.

Açıklamaya göre: "... Rusya'da yaşayan Müslümanlar merkezi Moskova'da bulunan ve devletin desteğini sağlamış bulunan sekiz kuruluş halinde örgütlenmişlerdir. Merkezdeki üç yöneticiden biri Aralof'tur. Her kuruluş kendine bir etki bölgesi seçmiştir... Bunlardan Orta Asya komitesinin etki bölgesi içinde; İran, Kafkasya, Anadolu, Türkistan, Afganistan ve Hindistan yer almaktadır... Orta Avrupa Müslümanları komitesi için Berlin önemli bir bağlantı yeri konumundadır... Troçki ve Lenin Asya Müslümanları arasındaki propagandalarını durdurmamaktadırlar... Amaç geniş bir Pan-Rus kurmaktır... Kore ve Azerbaycan'ın birbirine bağlanması ciddi olarak plânlanmıştır. Bolşevik liderler, İstanbul'u içine alan ve Küçük Asya'nın önemli bir limanı olan İskenderun'u gelecekte Trans Kafkasya demiryolunun son durağı olacak büyük bir Rusya yaratmayı düşünmektedirler..."²⁵

Meclis'in açılmasını takiben Ankara Hükûmeti'nin şiddetle gereksinim duyduğu para, silâh, araç-gereç sağlamak üzere ilk diplomatik ilişkilerini Bolşevik hükûmetle kurmak üzere 11 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı Bekir Sami başkanlığında bir heyeti Moskova'ya gönderdiğini biliyoruz. Bu heyet daha yolda iken Kafkaslar'daki Sovyet Ordusu Komutanı'nın; 28 Mayıs'ta Ankara Hükûmeti'ne söz verdiği Alman yapısı 20 biplanı 17 Temmuz'da Erzurum'da teslim edeceği haberleri gelmektedir.²⁶ Ayrıca daha mayıs ayı içinde, 30.000 tüfek, 77'lik 4 hatasya ve 4 tanktan oluşan Bolşevik yardımının Karadeniz limanlarına ulaştığını Ankara'dan dönen Labonne Fransız Dışişleri'ne bildirmektedir.²⁷

Bu yardımların yanısıra Anadolu'da Bolşevik propagandasının da hız kazandığı ve tedirginlik yarattığı yazılan raporların içeriğinden anlaşılmaktadır. Öyle ki, Fransa'nın Trabzon'daki Konsül'ü Lepissier "... 24 saatte iki kez, Vali tarafından şehri terketmesinin emredildiğini ve Teğmen Boris Goetz başkanlığında Movorossiskli bir Bolşevik heyetin şehirde Fransızca

²⁵ 24 Mart 1920 Fransız Haber Alma Örgütü'nün "Bolşevizm" başlıklı raporu. No: 530 Archives de Guerre N 3210, Dos. 6, s. 1-2.

²⁶ 20 Haziran 1920 İstanbul'da, S.R. Marine Lieutenant de V. Rollin'in raporu. 7 N 3210, Dos. 6, s. 3.

²⁷ 22 Temmuz 1920, İstanbul'dan Labonne'un Fransız Dışişleri'ne raporu. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 145, s. 17.

ve Rusça bildiriler dağıttığını..."²⁸ yine "Nasıl bolşevik oldum?" başlıklı 3 dilde yazılmış bildiriler halka parasız dağıtılmaktadır.²⁹

27 Temmuz'da Moskova'dan dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami, Çiçerin'in bir mesajını iletirken ondan cephane yardımı konusunda söz aldığını hatta General Filipof kumandasında II. Bolşevik ordusunun Erzurum'a gönderileceğini söylüyordu.³⁰

Ankara ve Moskova arasında başlayan yakınlaşma aslında oldukça ihtiyatlı bir gelişme çizgisi göstermiştir.

Ancak batıya ulaşan raporlar, artan Bolşevik yayılması ve bunun tehlikeleri Anadolu'da çıkarlarını korumak üzere Fransa, İtalya ve hatta ekonomik kriz içinde bulunan Amerika'yı da harekete geçirecektir. Fransa ve İtalya önce sözünü ettiğimiz nedenlerle kendilerini artık müttefikleri İngiltere'ye bağımlı saymamakta ve sorunların çözümlenmesinde Ankara Hükûmeti ile diyalogu alternatif olarak görmekteyler. Doğal olarak bu yeni politik seçenek tabanda ilgili ülkelerin ekonomik çıkarlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla TBMM'nin yarattığı tepkilere ekonomik boyut getirmektedir.

XIX. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nin, batılı sanayileşmiş ülkelerle başlattığı yeni ekonomik ilişkiler çerçevesinde, bu ülkeler (İngiltere, Fransa ve Almanya gibi) hem borç verme hem de kendi şirketleri eliyle birtakım temel ve alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek için büyük rakamlara varan sermaye akımını da harekete geçirmişlerdir.

Elimizde bulunan ve "Importance Respective des Capitaux Français, Anglais et Allemands Engagés en Turquie" başlıklı ve 30 Mayıs 1919 tarihli rapor ayrıntılı bir biçimde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başladığı ayda ülkedeki yabancı sermaye, şirket ve kuruluşları hakkında önemli bilgiler vermektedir.³¹

²⁸ 7 Eylül 1920 İstanbul'da Defrance'tan Millerand'a. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 236-237.

²⁹ 26 Eylül 1920 İstanbul S.R. Marine Lieutenant Rollin'in raporu. Archives de Guerre 7 N 3211 Dos. 1.

³⁰ 5 Ağustos 1920 İstanbul'dan S.R. Marine Lieutenant Rollin'in "La Situation en Turquie" başlıklı raporundan. Archives de Guerre 7 N 3211 Dos. 1, s. 7.

³¹ Bu rapor "Groupement General des interets Français, dous l'empire Ottoman" başkanı G. Boissiere tarafından hazırlanarak Fransa Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderilmiştir. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 91-100.

Biz burada taraf ülke olması nedeniyle sadece Fransa ve İngiltere'yi karşılaştırıyoruz.

Bu iki ülkenin Düyun-u Umumiye ve özel şirketlere sağladığı sermaye:

	Frank	%
Fransa	3.385.278.377	59.28
İngiltere	813.312.496	14.68

İki ülkenin iç ve dış borçlardaki payı:

	Frank	%
Fransa	2.454.417.377	60.31
İngiltere	577.483.821	14.19

Savaş yıllarında ödeme yapılamaması ve birikmeler nedeniyle rakamlar daha da büyümüştür.

Ayrıca, banka, demiryolu, liman, su, maden, tütün rejisi, gaz-elektrik gibi kamu hizmetlerini de kapsayan çeşitli kuruluşlarda da bu iki ülke sermayesi önemli yer tutmaktadır. Şöyle ki:

	%			
	Fransa	İngiltere	Fransa	İngiltere
Banka	85.000.000	75.000.000	37.77	33.33
Demiryolu	512.784.000	114.613.675	46.90	10.49
Liman-İskele	55.375.000	10.000.000	67.97	12.27
Su	33.000.000	—	88.65	—
Maden	42.297.000	—	100.00	—
Diğer kuruluşlar	102.400.000	36.125.000	62.82	22.15
TOPLAM Frs.	830.856.000	235.818.675	50.58	14.36

Bu ülkeler hem verdikleri borçlardan olan alacaklarını hem yaptıkları yatırımları ve bunlardan sağlayacakları kârı güvence altında görmek istemektedirler ki bu doğal haklarıdır. Ve ödeme zamanı gelen faturalar beklemektedir.

Fransa'nın Türkiye'de bu ekonomik üstünlüğü nedeniyle Fransız sermaye ve şirketleri Türkiye'nin malî ve ekonomik yaşamına doğrudan bağlı

olmaktadır.³² Bu yatırımları garantilemek için Sayıştay eski birinci başkanı M. Charles ve Maliye Genel Müfettişi M. Jolly "Maliyenin teftişi ve organizasyonu" göreviyle İstanbul'a gönderildiler.³³

Osmanlı Devleti'nin malî ve ekonomik açıdan alacaklı ülkelere ödeme güvencesi vermekten uzak olan görünümü, müttefikler arasında ortak bir kontrol komisyonunun kurulması ve denetime başlaması gerektiği yolunda fikirleri hazırlar.³⁴ Ve müttefiklerin her biri kendi etki bölgelerinde nüfuzunu sağlayacak bir çözümlemeye gideceklerdir.

Nitekim, 3 Mart'ta gözden geçirilmiş ve 8 Mart 1920'de Londra'da hazır hale getirilmiş gizli "Üçlü Uzlaşma Projesi" böyle bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Müttefiklere, her birinin menfaatlerinin olduğu bölgelerdeki hakları tanınmakta ve eşitlik ilkesi göz önüne alınarak kurulan komisyonlarla denetim altına alınmaktadır. Bu komisyon, Türkiye'nin bağımsızlığına ters düşmeyecek, ülkenin malî, hukukî ve idarî, jandarma ve polis gibi kuruluşlarını düzenleyecek ve kontrol edecek, azınlıkların din ve dil özgürlüğünü garanti edecek, ülkedeki sanayi ve ticaret ile uğraşan vatandaşlarının haklarına dokunmayacaktır.³⁵

Ancak, bu projenin hazırlanışının üzerinden henüz bir hafta geçmişken, İngilizlerin, İstanbul'un işgaliyle başlattıkları yeni politika, müttefikleri Fransa ve İtalya'nın bölgedeki çıkarlarını koruyabilmek için İngiliz-İstanbul cephesine karşı alternatif aramalarını hızlandıracaktır.

Aslında, bu iki ülkenin menfaatlerini koruma yolunda güvence aramaya iten nedenlerdeki haklılık çok sonra yayınlanan bir ekonomik raporla doğrulanmaktadır. Bu raporda sayısal verilerden hareketle varılan sonuçlar şöyledir: a) Malî durum son derece kötüdür, b) Harcamalar karşısında gelirler son derece düşüktür, c) Hükümet müttefiklerinin malî yardımını isteyebilir.³⁶ Böyle bir raporun hazırlanışının üzerinden bir ay geçmeden "Devletin tüm gelir ve giderlerini" kontrol amacıyla "müttefikler arası geçici kontrol komisyonu" kurulur.³⁷ Çünkü, hükümet 18.000 me-

³² 23 Mayıs 1919 İstanbul "Le Groupe de la Bauque Ottoman" raporu. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 169, s. 67.

³³ İbid., s. 67.

³⁴ İbid., s. 70-71.

³⁵ E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 202, s. 132-135.

³⁶ Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

³⁷ 22 Ocak 1921 İstanbul çıkışı rapor.

Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

murunun aylığını ödeyememektedir. Maliye Bakanı Raşit Bey istifa eder yerine eski sadrazam Kamil Paşa'nın oğlu Abdullah Bey atanır. Artık bu aşamadan sonra Osmanlı Bankası malî kontrolü ele alır, peşisıra açtığı toplam 1.200.000 Türk lirası kredi ile asker-sivil memurun maaşı ödenebilir. O günlerde bankanın kasalarında hükûmete ait hesapta 700.000 Türk lirası bulunmaktaydı.³⁸

Osmanlı idaresinin ekonomik açıdan içine düştüğü bu felaketli durumunda, Fransa ve İtalya'nın Ankara Hükûmeti'ne yanaşmalarının ekonomik boyutunu oluşturduğu kabul edilebilir.

İtilaf devletlerinin Fransa ve İtalya kanadı, yukarda belgelere dayanarak açıklamaya çalıştığımız nedenlerle oldukça güç durumda bulunmakta ve çıkar yol aramakta idiler. TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yaklaşık bir yıl önce başlayan hareketin ulaştığı aşama, karşılırlarına, dialog kurulabilecek somut bir alternatif çıkarmakta ve Türk ulusu varlığını görmelerine yardımcı olmaktadır.

Aslında Maraş olayları nedeniyle daha TBMM açılmadan iki ay önce, Fransa tarafında, Mustafa Kemal ile görüşme ortamının hazırlanması yolunda düşünceler vardı. Ve Fransa Dışişleri Bakanlığı Beyrut'taki Yüksek Komiser General Gouraud'yu bu konuyla görevlendirmişti. General Gouraud ise İstanbul'un, bu konu ile ilgilenmesinin daha yerinde olacağı önerisini Defrance'a bildirmiş, ancak, böyle bir gelişimin Sultan'ı ve İstanbul Hükûmeti'ni yaralayacağı, müttefikler safında ise rahatsızlıklar yaratacağını en iyisi hükûmetin konuya eğilmesini temin etmenin veya Mustafa Kemal'in İstanbul'daki partizanlarından yararlanmanın yerinde olacağı yolunda önerilerde bulunmuştu.³⁹

Ankara Hükûmeti'ne karşı bu çekimser hava sonraki bazı gelişmelerle ortadan kalkmış, Fransa ve İtalya'yı dialoga geçirmesi yolunda rahatlatıcı etken olmuş olabilir.

Bunlardan birincisi; Ankara-Moskova ilişkilerinin boyutlarını ortaya koymakta, şüphe ve tedirginlikleri ortadan kaldırmaktadır. Bu herhalde Mustafa Kemal'in 10 Mayıs 1920'de Chicago Tribune muhabirine verdiği

³⁸ 25 Ocak 1921 İstanbul'da hazırlanmış olan "Turquie" başlıklı rapor. Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

³⁹ 24 Şubat 1920 Paris'te Fransız Dışişleri Bakanı'ndan Londra'daki Fransız Elçisi'ne telgraf.

E-LEVANT (1918-1929) TURQUÏE, Vol. 92, s. 92-93.

ve Fransız resmî belgelerine yansıyan biçimiyle "... Kemalist hareketin Bolşevizm'e doğru gösterdiği gelişme kuşku yaratacak bir görünüm arz etmemektedir..."⁴⁰

İkincisini ise, Meclis'in açılışının üzerinden daha bir ay geçmeden İstanbul'daki Fransız Haber Alma Örgütü'nün bir örneğini Paris'te Savaş Bakanlığı'na diğerini General Franchet d'Esperey'e gönderdiği Ankara ve İstanbul hükûmetlerinin karşılaştırmasını yapan gizli istihbarat raporudur. Buna göre:

1—Damat Ferit'in ve hükûmetinin otoritesi yalnızca İstanbul ve İzmir'te kalmıştır. İmparatorluğun geri kalan kısımları Küçük Asya ve Batı Trakya milliyetçilerinin kontrolündedir.

2—İstanbul'un 16 Mart işgali ile müttefiklerin ezileceğini sandığı milliyetçi harekete özel bir önem kazandırmış ve şu sonuçları beraberinde getirmiştir:

- a) Başkent'in işgali Trakya ve Anadolu'dan vatanseverlik duygularını patlamaya dönüştürmüştür,
- b) Kafkaslarda Sovyet ilerleyişi Ankara ile irtibatlarını kolaylaştırdığı gibi, müttefiklere güçle karşı koyması yolunda Ankara Hükûmeti'ni cesaretlendirmiştir.

3—Milliyetçilerin başlattığı hareket İtilaf devletlerinin elinde esir kabul edilen Sultan'a karşı bir isyan değildir.

4—Sömürgeciliğin tek suçlusu olan İngiltere aynı zamanda 16 Mart işgalinin ve neden olduğu kinin tek sorumlusudur.

5—Özet olarak ülkeyi birleştirmede tam başarısızlığa uğrayan Damat Ferit karşısında, bu başarı, Mustafa Kemal ve Cafer Tayyar sayesinde gerçekleşmiştir.⁴¹

Yine İstanbul'dan 10 Temmuz 1920'de Paris'te Savaş Bakanlığı'na gönderilen notta yer alan şu kayıtlar önem taşımaktadır:

"... Ulusal güçler mart ayından beri köklü değişiklikler geçirdiler. Düzenli ordular tarafından desteklenen düzensiz kıtalar, şimdi, silâh ve

⁴⁰ 22 Mayıs 1920 Beyrut'tan General Gouraud'un Fransız Dışişleri'ne yazısı. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 34-35; Aynı konuda söylev ve demeçler, c. 3. Ankara 1981, s. 14.

⁴¹ 20 Mayıs 1920 İstanbul'da C.A.A. dan Paris'te Savaş Bakanlığı'na gizli yazı. Archives de Guerre, 7 N 3210, Dos. 4

cephane ile takviye edilmiş düzenli birlikler olarak yerlerini aldılar... Sonuç olarak, askeri güçlere dayanan otoritesi ve davasına yavaş yavaş tüm Osmanlı elemanlarını kazanan Mustafa Kemal tüm Türkiye'ın itiraz edilmez şefidir..."⁴²

Mustafa Kemal'in batı yayılmanlığına karşı verdiği Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın İslâm dünyasındaki etkileri de batıda yankı vermekteydi. Belki bu konuda ilk değerlendirmeleri Fas'taki Fransız Mareşal'i Lyautey yapmaktaydı. Türkiye'de bulunan Mme. Berthe Gaulis ile yazışmalar yapan Mareşal aldığı bilgiler ışığında Fransız Başvekili'ne değerlendirmelerini ve önerilerini iletliyordu. Anadolu'da saldırganlıklarının artması karşısında Fas Müslümanları da Mareşal'i Paris'e baskı yapması için uyarıyorlardı. Bütün bunların sonucu Mareşal'in kaleme aldığı mektup Fransa'nın Anadolu'da izlemesi gereken muhtemel politik seçenekleri ortaya koyması açısından önem taşıdığı kanısındayız. 21 Aralık 1920'de Başvekil'e yazdığı mektupta Türkiye'deki gelişmeleri, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki etkinliğini ve Fransa'nın Türkiye'yi kazanmasının önemini irdeleyerek şunları ilâve ediyordu:

"... Fransa, Türkiye ile anlaşmak ve Türkiye'yi geniş ölçüde tatmin etmekle muazzam bir istifade sağlayacaktır... Doğuda Müslümanların hamisi olduğu haberi gelsin, Yunanlılardan Türkiye'yi kurtardığı ve Mısır'da, Hicâz'da itibarını kaybetmiş olan İngiltere'ye kafa tuttuğu haberi gelsin, askerî bakımdan katlandığımız fedakârlık ve zahmetlerde bir hafifleme, ferahlık hissedilecektir... Bizden başkası Türkiye'yi desteklerse daha az elverişli şartlar içinde, halk kitlesinin ve münevver sınıfın yardımından mahrum olarak daha çetin gayretler sarfetmemiz gerecektir..."⁴³

Bütün bu gelişme ve nedenlere bir de ülkelerin kendi kamuoylarından gelen baskıları da eklersek, İtilaf devletlerinin Fransa ve İtalya kanadı Ankara Hükûmeti ile dialogu başlatmakta gecikmeyeceklerdir.

Bu aynı zamanda Ankara Hükûmeti'nin tanınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye ile ilgili sorunların çözümünde söz sahibi, güçlü ve saygınlık kazanmış hükûmettir. Ankara'da, TBMM'nin açılışını takiben hızlı bir diplomatik trafik gözlenmektedir.

Chicago Tribune gazetesi muhabiri M. Williams olduğu sanılan ve İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri'nin politik misyonla görevlendirdi-

⁴² 10 Temmuz 1920, İstanbul'da C.A.A.'dan Paris'te Savaş Bakanlığı'na rapor. Archives de Guerre 7 N 3210, Dos. 4

⁴³ Fuat Pekin, Atatürk ve Mareşal Lyautey. Belleten, C. XX. Sayı 80, Ankara 1956, s. 654.

ği bir kimsenin Mustafa Kemal'le uzun görüşmeler yaptığı belgelerde yer almaktadır.⁴⁴

Ayrıca, Mayıs 1920 başında Ankara'ya gelen bir Fransız heyetinin 4 Mayıs'ta Ankara'dan hareket ettiği bildirilmektedir.⁴⁵

Ayrıca, belgelerden Fransa ve İtalya'nın Türkiye ile politikalarında birleştikleri, İngiliz ve Yunanlılara artık yardım etmeyeceklerini Kilikya'da açıkça beyan ettiklerini öğreniyoruz.⁴⁶

Ankara Hükûmeti ile en hızlı dialogun İtalya tarafından gerçekleştirildiğini görüyoruz. Çünkü 15 Temmuz 1920'de Mustafa Kemal ile İtalyan temsilcisi Comte Fago'nun Ankara'da imzaladığı antlaşmaya göre:

- 1—Kemalist Anadolu'da İtalyan etkinliğinin üstünlüğü kabul ediliyor,
- 2—İtalya eğer uygun görürse Antalya, Marmaris ve Scala-Nuoval (?) ve bu sonuncuya yakın bir liman işgal edebilecektir,
- 3—Anadolu'daki maden ayrıcalıkları İtalya'ya tanınacak,
- 4—Kemalistlere İtalyanlar tarafından 4.000.000 lira borç verilecek,
- 5—Anadolu'dan tahıl ihracatı konusunda İtalya'ya yetki verilecek,
- 6—İtalya, Kemalistleri İtilaf devletleri ile olan tüm diplomatik girişimlerinde destekleyecekti.⁴⁷ Daha sonra Kont Sforza gizli olan bu antlaşmayı imzalamak için gelecektir.⁴⁸

İtalyan heyetlerinin diplomatik yaklaşımlarının yansısı Fransızlar da artık beklemeden çıkarak birtakım diplomatik girişimleri başlattıkları görülüyor, nitekim, mayıs ayının son günlerinde Kumandan Labonne'un M.de Caix'ye Ankara'ya olan seyahatinde eşlik ettiği ve bu seyahatin Kilikya'da, milliyetçilerce tutuklanmış olan asker-sivil hükümlülerle ilgili olduğu belirtiliyor.⁴⁹

Bu olumlu gelişmeler karşısında Ankara Hükûmeti de Fransız ve İtalya ile başlamış olan ilişkileri geliştirmek yolunda karşı girişimlerde bulunmaktadır.

⁴⁴ 8 Mayıs 1920 Trabzon'da Lepissier'den İstanbul'daki Fransız Elçisi DeFrance'a. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 33; 12 Mayıs 1920 İstanbul Yüzbaşı La Franque'in rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 49

⁴⁵ 12 Mayıs 1920 İstanbul Yüzbaşı La Franque'in raporu. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 93, s. 49.

⁴⁶ 2 Temmuz 1920 İstanbul S.R. Marine. Archives de Guerre 7 N 3211, Dos. 2

⁴⁷ 24 Ağustos 1920 İstanbul, S.R. Marine. Archives de Guerre 7 N 3211, Dos. 2

⁴⁸ 4 Ağustos 1920 İstanbul Lieutenant V. Rollin, S.R. Marine; Archives de Guerre 7 N 3211, Dos. 2.

⁴⁹ 25 Eylül 1920 tarihli, Paris'teki İngiliz Elçisi Conte Derby'e rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 188, s. 94-95.

Mustafa Kemal tarafından Fransızlarla antlaşma girişimlerinde bulunmak üzere Albay Hayri'nin, önce General Gourand ile görüşmek üzere Kahire'ye gönderildiği ve buradan Paris'e, Quai d'Orsay'e, "... Kemalistlerin Fransızlarla bir sorunu olmadığı ve antlaşma zemini aradıkları..." yolundaki önerilerini yinelemek üzere gittiği⁵⁰ ve ayın 28'inde Albay Hayri'nin Paris'te olduğu ve Ankara'nın barış ortamının sağlanmasında inisiyatif ele aldığı ve her şeye rağmen Ankara ile olan düşmanlıklara son verilmesi gerektiği yolundaki Pellé'nin⁵¹ notu artık iki ülke arasındaki ilişkilerin 1920 yılı sonlarında olumlu gelişme kaydettiği yolundadır.

Bundan sonraki gelişmeler 1921 yılı içinde iki ülkenin Ankara Hükûmeti ile imzaladığı yazılı antlaşma metinlerinde anlamını bulacaktır.

SONUÇ

Anadolu hareketinin Mustafa Kemal'in liderliğinde koordineli bir biçimde başlatılması, daha başından itibaren İtilaf devletlerince dikkatle takip edilmekteydi.

TBMM'nin açılması ile yeni boyut kazanan Ulusal Kurtuluş Savaşı, ancak bu aşamadan sonra, bir kısım Batılı devletlerin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Aslında TBMM'nin açılışına tepkiler, yukarıda belgelemeye çalıştığımız şekilde İtilaf devletleri grubunun parçalanmasına ve iki müttefik Fransa ve İtalya tarafından tanınması anlamına gelecek diplomatik dialogun başlaması biçiminde kendini ortaya koymaktadır. Gerçekten, burada TBMM'nin açılışına yabancı basın organlarında gösterilebilecek tepkileri inceleyerek yola çıkmayı düşünmedik. Zaten başvurduğumuz "Le Temps" ve "Time" gazetelerinin bu dönemi ilgilendiren nüshalarında fazla bir şey bulamadığımızı da itiraf edelim.

Ancak, İngiltere'nin ısrarla savunduğu politikasının 1921 yılı sonlarında iflas ettiğini görmesiyle TBMM'nin batıdaki etkilerinin son halkası da tamamlanacaktır.

⁵⁰ 4 Kasım 1920 Kahire, diplomatik memur Henri Gaillard'ın Paris'te Dışişleri Bakanı Mr. Leygues'e. E-LEVANT (1918-1920) TURQUIE, Vol. 170, s. 151.

⁵¹ 28 Kasım 1920 Paris Pellé'nin notu. E-LEVANT (1918-1920) TURQUIE, Vol. 169, s. 249-250.

COPIE

TELEGRAMME

SECRET

CONSTANTINOPLE- le 22 Mai à 13 h 30 reçu le 26 / 5 / 19

Le 20 Mai grand-vizir a fait démarche auprès Haut-Commissaire pour proposer création d'une Turquie viable sous protectorat français.

de Péra le 24/5/19 12 H.5 reçu le 26 Mai 1919 16h.

Référence à télégramme du 22 Mai.
 Démarches faites auprès Haut Commissaire français semble avoir été faite auprès Anglais et Italiens. De source sûre, Conseil Ministres est décidé à demander protection mais hésite entre France et Angleterre; grand vizir préconise Italie. Solution (3 gr.faux) nation pour résister aux exigences Entente est envisagée dans certains milieux gouvernementaux. Anglais ont provoqué campagne Presse turque et création association turque ayant pour but de demander protection à Angleterre.

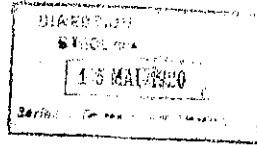
Ampliation:
 Pat République
 et Conseil
 ..E.Dir.Pol.

DÉCHIFFREMENT

D=

N° 24

R.

Cité
 TRÉBIZONDE, le 1er mai 1920

Par Constantinople,

Reçu par courrier le 14 mai 1920

Amiral!
 Je tiens d'une source habituellement sûre le texte du traité secret qui passe pour avoir été conclu entre l'Angleterre et la Turquie. Je transmets ci-dessous à V. E. la traduction de ce document.

"Ont été délégués et autorisés à signer,

Au nom de la Grande Bretagne: MM. J. Fresner (ce nom est douteux) et H.N. Churchill,

Au nom de l'Empire Ottoman, le Grand Vizir Damad Ferid Pacha.

Entre les sus-dits plénipotentiaires, il a été décidé ce qui suit:

1° - Le Gouvernement Britannique, à la condition d'être investi d'un mandat général sur l'Empire Ottoman, prendra soin de son intégrité et de son indépendance.

2° - Constantinople restera le siège du Khalifat et du Sultanat, les détroits étant sous la garde et le contrôle de l'Angleterre,

3° - La Turquie ne s'oppose pas à la formation d'un Kurdistan indépendant.

4° - En échange de quoi le Gouvernement Turc garantit, en cas de nécessité, son appui matériel à l'Angleterre pour le maintien de la souveraineté sur la Syrie et la Mésopotamie et, dans le même but, promet son appui moral découlant

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE

DUPLICATA

DECHIFFREMENT

- 2 -

du Khalifat dans toutes les questions intéressant tant la Syrie et la Mésopotamie que les autres contrées habitées par des Musulmans.

5° - L'Angleterre s'engage à appuyer militairement le Gouvernement ottoman contre les organisations nationales demi-constitutionnelles qui se formeraient contre son autorité.

6° - La Turquie renonce à tout droit sur l'Égypte et sur l'île de Chypre,

7° - La présente convention doit être considérée comme un engagement privé et semi-officiel. Le Gouvernement Anglais n'en promet pas moins toute son assistance aux représentants de la Turquie à la Conférence pour faire aboutir leurs revendications, conformément au plan de la présente entente, et s'emploiera activement à leur faire donner satisfaction,

8° - Lorsque les conditions de la paix auront été arrêtées au Conseil Suprême, S. M. le Sultan précisera les détails de l'article 4° dans un nouvel accord conforme à l'esprit de ce chapitre qui devra conserver le même caractère secret.

Cette convention faite à Constantinople a été signée en double le 12 septembre 1919."

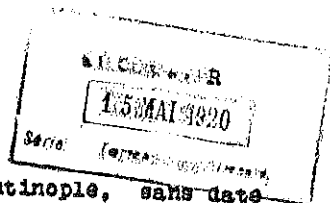
(à suivre)

Communiqué d'Ambassade./.

LEPISSIER

DECHIFFREMENT

N° 25.

TREBIZONDE, par Constantinople, sans date
 reçu par courrier le 14 mai 1920.

PRIORITE.

Suite du N° précédent.

..... D'après le même informateur, cet accord aurait été modifié et complété depuis cette date par de nombreux articles additionnels par lesquels l'Angleterre, avec la complicité de Damad Ferid, aurait accentué sa main-mise sur l'Empire ottoman réduit, sous le contrôle anglais et l'autorité d'un Sultan investi de prérogatives exorbitantes, à état semi-constitutionnel.

La Syrie serait maintenant encore comprise dans les projets d'accaparement anglais.

Une clause spéciale reconnaîtrait, en outre, au Sultan une annuité de 500,000 livres sur le budget des Indes et garantirait au Gouvernement ottoman des avances immédiates gagées sur le chemin de fer du Hadjaz.

Le libellé du traité qui m'a été remis aurait été copié sur le texte détenu par Kemal Pacha lui-même et dont une autre copie aurait déjà été confiée, avec mission de le publier, à un journaliste américain du nom de Brown, venu, il y a quelque temps, à Angora. Ce document est, en tout cas, certainement le même que celui auquel il est fait allusion dans le journal "Le Temps" du 1er avril. M. Brown se serait également vu confier, pour le divulguer, un dossier duquel il résulterait qu'Anzavour est un agent britannique.

Je ne suis évidemment pas en mesure d'affirmer la réalité d'une entente secrète anglo-turque, mais il est certain que l'ac-

AFFAIRES ÉTRANGÈRES

TÉLEGRAMME A L'ARRIVÉE

DUPLICATA

DÉCHIFFREMENT

Trébizonde N° 25

-2-

Jord est tenu pour existant dans tous les milieux nationalistes. Ceux-ci veulent voir dans l'occupation de Constantinople, dans l'arrivée simultanée au pouvoir de Tamad Ferid Pacha, dans les incidents de Bideha, d'Eski-Chekir, dans ceux de Sivas, dans la convention Boghos-Nubar-Cherif-Pacha, dans l'action de l'émir Feïçal en Syrie, dans certains troubles de Cilicie dont ils renient la paternité, autant d'indices du travail souterrain des agents anglais tendant à la réalisation de la convention secrète.

Cette croyance domine actuellement dans les esprits, au point d'en arriver presque à modifier l'orientation du mouvement national; la lutte entre Angora et Constantinople prend les apparences d'un duel anglo-turc.

La politique britannique, ou ce qu'on croit être la politique britannique, tend à rendre les difficultés inextricables ./,

Communiqué Ambassade.

LÉPISSIER.

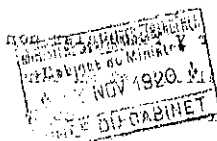
Fransız Konsolosı Lepissier'in Trabzon'dan İstanbul Hükümetinin İngiltere ile yaptığı gizli Antlaşma hakkında uzun raporu (E-Levant (1918-1929) Serisi, Vol. 93, s. 1-2-3-4)

Agence Diplomatique

*Consulat General
de France*

Egypte

Direction des Affaires
Politiques et Commerciales.

ASIE.

M. HENRI GAILLARD, AGENT DIPLOMATIQUE de FRANCE en
EGYPTE, à SON EXCELLENCE MONSIEUR LEYGUES, PRESIDENT
du CONSEIL, MINISTRE des AFFAIRES ETRANGERES, à PARIS,

No. 210

Voir avec l'adj.

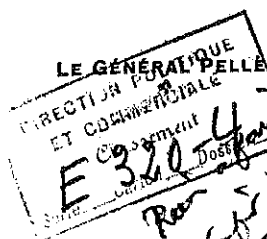
Un Lieutenant-Colonel de l'armée égyptienne,
M. Khaïry, est venu dernièrement proposer à cette Agence
de se rendre au quartier général de Moustapha Kemal pour
y fixer, selon nos instructions, les bases d'une paix
amicales.

Le Colonel Khaïry, Circassien d'origine, a
conservé des attaches de famille à Sivas et connaît per-
sonnellement le Général en chef turc avec lequel il
correspond. Il m'a laissé entendre que les Kémalistes
n'avaient aucune raison d'être hostiles à la France et
qu'on pourrait rapidement trouver un terrain d'entente.
Il a ajouté qu'ayant reçu une instruction française, il
serait heureux de rendre service à notre pays, mais qu'il
était Ottoman avant tout et qu'il ne faudrait pas
compter sur lui pour obtenir des renseignements suscep-
tibles de nuire à la cause de la Turquie.

Le Général Gouraud auquel j'ai fait part de cette offre, m'a répondu qu'il désirerait s'entretenir avec le Colonel Khaïry, Mais ce dernier a quitté Le Caire pour Paris le 2 de ce mois et m'a dit, avant son départ, devoir se rendre au Quai d'Orsay pour y renouveler son offre. Dès lors, il sera facile à Votre Excellence et au Général Gouraud qui se rend en France de voir si les services du Colonel Khaïry sont utilisables./.

Henri Galliard

Henri Galliard'ın 4 Kasım 1920 tarihinde Kahire'den Başbakan ve Dışişleri Bakanı M. Leygues'e Mustafa Kemal'in Albay Hayri'yi Fransızlar nezdine göndererek başlattığı barış girişimleri hakkında yazısı (E.Levant (1918-1929) Serisi: Vol. 170., s. 151 ö.-a.).

Paris

PARIS, LE 98

Lebel m'a dit hier que
à Paris
Naby-Bey m'a dit hier qu'il
savait qu'un certain Colonel
Hüri-Bey, envoyé par Kemal,
était arrivé à Paris pour négocier
un armistice avec Gouraud - Il ne
s'est pas présenté à l'Ambassade.

En effet dans la journée,
Jean Herbertte téléphonait à Gouraud
qu'il avait reçu la visite d'un envoyé
Kemaliste et lui demandait rendez-vous
pour ce matin.

De toutes manières, il faudra
faire un accord avec les Kemalistes
pour la cessation des hostilités, sans attendre

la conférence

Il est intéressant qu'ils en
prennent l'initiative, (si c'est exact.)

Il est donc intéressant de voir
ce que est le bonhomme, (qui commence ses
visites par Herbertte.)

Il y aurait lieu de donner une
directive à Gouvaud sur ce qu'il
doit lui répondre.

Herbette doit voir Gouvaud à 10^h15

Bien cordiales amitiés

Pelle

d'un télégramme chiffré parvenu au Ministère
le 21 Mai 1920 à 22 H.15

Archiv 25 MAI 1920 11-A
9978

CONSTANTINOPEL, le 20 Mai 1920 à 10 H.5
C.A.A. à Ministre Guerre Paris.

2978 à 283

Comme suite à 2918/2P.

Au moment ou peuple turc apprend conditions de paix, situation générale en Turquie est caractérisée comme suit :

1°/Gouvernement Damad Ferid exerce seulement autorité sur Constantinople et région Ispid; tout le reste empire ottoman, aussi bien Thrace orientale qu'Asie Mineure est sous emprise nationalistes.

2°/ Depuis occupation militaire Constantinople 16 Mars, mouvement nationaliste, au lieu d'être réprimé comme l'encomptaient Puissances Ententistes, a pris importance particulière, Extension du mouvement est due aux causes suivantes :

A)-Explosion colère patriotique provoquée par occupation capitale qui déclenche mobilisation Thrace et Asie Mineure.

B)-Echec des troupes d'Annavour, dans région Bitua et Panderma, puis des troupes gouvernementales qui ne font aucun progrès dans région Bolou-Aba-Bazar (doutoux) Ces troupes qui n'ont ni cohésion, ni confiance dans leurs chefs sont mûres pour panique ou se noyer dans les rangs nationalistes

C-) Connaissances des conditions de paix que Turcs ne voulaient pas prévoir aussi dures après douceur conditions armistice.

D)-Avance bolchévique au Caucase qui permet liaison fragile entre gouvernement Angora et gouvernement Soviets et qui encourage nationalistes à s'opposer par force à conditions Entente.

E)-Certitude ancrée chez nationalistes que Français, Italiens et peut être même Anglais ne sacrifieront par un homme pour aider Héliéniques à conquérir territoire.

3°/ Mouvement nationaliste n'est pas rébellion contre sultan qui est

REP
E
P
O
C
O
n'attent pas à dire
la situation est
est impossible
appel à
préparation
55
23-3-20

situation
en 9 jours

qui est considéré comme prisonnier des Alliés.

Dans récente visite à Colonel Ronderay à Karagatch, vers 15 Mai, Djafer-Tayar a déclaré:

CITATION. Ai peu d'argent matériel et hommes, mais mes soldats sont braves, sobres et résignés. Compte exister Grecs dès le début. Si Sultan était libre, il agirait comme moi. FIN CITATION

A signalé modération dont font preuve chefs nationalistes vis-à-vis populations chrétiennes, particulièrement en Thrace et à Brousse.

4° Mouvement nationaliste en Thrace est aidé par sujets ottomans de race bulgare ~~xxxxxxxxxxxx~~ et favorisé secrètement par gouvernement bulgare qui ne cache pas déception de voir Thrace Orientale et Occidentale attribuées à Grèce. Note à ce sujet a été remise par gouvernement bulgare à Ht-Commissaire Français à Sofia.

5° Essais d'entente du gouvernement Damad-Ferid avec nationalistes se précisent. Relations du gouvernement central ouvertes avec Djafer Tayar, occultes mais presque certaines avec Mustafa-Kemal

6° Attitude nationalistes vis-à-vis Grandes Puissances Entente reste très nette :

A/ Haine contre Angleterre accusée d'impérialisme et rendue responsable occupation 16 Mais.

B/Reconnaissance politique bienveillante Italie et France à Confédération de la Paix, Officiers Français voyag^{sant} sur côte Asie Mineure sont toujours objet neutralité bienveillante des chefs nationalistes.

7° En résumé, échec complet du Ministère Damad-Ferid pour ramener union en Turquie. Cette union est au contraire réalisée par nationalistes qui sous la direction de Mustafa Kemal et Djafer-Tayar sont

maîtres du pays. Avec clauses actuelles traité de paix, il faut prévoir A/une attaque possible des nationalistes pour chasser Grecs de Smyrne B/une résistance probable des troupes de Djafer en Thrace Orientale pour s'opposer à l'entrée des Helléniques. Cette résistance peut être très sérieuse, car si soldat^{sturo} est las de la guerre, il est resté rustique et brave et est susceptible obéir à chefs énergiques comme Djafer pour défense du sol.

8° Ai communiqué présent télégramme à Ht-Commissaire de France Constantinople.

Prière de communiquer à Général Franchet d'Espèrey./.

F I N .

Copie pour :

M. le Général Franchet d'Espèrey

ETAT-MAJOR DE L'ARMÉE

3. Bureau

SECTION D'OR

İstanbul'dan Paris'te Savunma Bakanlığına, İstanbul ve Ankara Hükümetlerinin karşılaştırması ve Mustafa Kemal'in yadsınamaz üstünlüğü hakkında 20 Mayıs 1920 tarihli gizli rapor (Fransız Harp Tarihi Belgeleri, Türkiye Serisi Karton 7 N 3210., Dosya 4).